

**Journal of
Islamic Studies about Woman & Family
1st Year , No. 2, Spring & Summer 2020**

Discourse analysis of the supreme leader in waiting woman indicators

Mahla Zolfaghari Kian¹

Leila Samani²

Abstract

Position and duties of Iranian Muslim women have been considered in the thought of the leaders of the Islamic Revolution and especially in the discourse of the supreme leader. Thus, after Islamic Revolution and in the holy defense, women appeared who change the position of Muslim woman. Given that the leader demands from women in three areas: individual, family and social have resulted in providing a global definition for woman, in this study with a focus on extracting the waiting women`s duties from the discourse of the supreme leader, qualitative analysis of his intellectual system has been done. Findings indicate the need for the arrival of educated women for designing and managing areas related to women; so that women by entering the field of value making, creating the right expectations based on the reproduced culture and planning for its realization, considering characteristics such as being active, jihady, comprehensive and moderate and with regard to indicators of the third pattern of women such as impact, compassion and perseverance of presence in the social arena and not to content with the modification of the privacy of life, will ascertain the ability to perform the duties of waiting women. This matter, with the supreme leader`s perspective to the issue of awaiting and women`s equality with men in participating in this issue, justifies and requires the research about it, in order to set up upstream document and be a trail-blazer in the field of women`s issues.

Keywords: leadership discourse, the mission of a Muslim woman, society before the advent

---

1. Researcher of the cultural research institute of the Islamic Revolution.
mzk6687@gmail.com

2. Assistant professor of Al-Zahra university women`s research institute.
l.samani@alzahra.ac.ir

تحلیل گفتمان رهبر معظم انقلاب

درباره شاخص‌های زن منتظر

مهلا ذوالفقاری کیان^۱

لیلا ثمنی^۲

چکیده

جایگاه وظایف زنان مسلمان ایرانی در اندیشه رهبران انقلاب اسلامی و به‌خصوص در گفتمان رهبر کنونی انقلاب، به‌صورت ویژه مورد توجه قرار داشته است؛ از این رو پس از انقلاب اسلامی و در دفاع مقدس، زنانی ظهور کردند که جایگاه زن مسلمان را دگرگون نمودند. با نظر به اینکه مطالبه رهبری از زنان در سه عرصه فردی، خانوادگی و اجتماعی، منجر به ارائه تعریف جهانی برای زن شده است، در این پژوهش با محوریت استخراج وظایف زنان منتظر از گفتمان رهبر معظم انقلاب به تحلیل کیفی منظومه فکری ایشان پرداخته شده است. یافته‌ها حاکی از لزوم ورود زنان فرهیخته به عرصه طراحی و مدیریت امور مربوط به زنان است؛ به‌طوری که امکان عمل به وظایف زنان منتظر، با انجام این موارد توسط زنان، محقق خواهد شد: ورود به میدان‌های ارزش‌سازی، ایجاد انتظارات صحیح مبتنی بر فرهنگ بازتولیدشده و برنامه‌ریزی در راستای تحقق آن با در نظر گرفتن شاخص‌هایی همچون فعال، جهادی، جامع و معتدل بودن و با نظر به شاخص‌های الگوی صحیح زن، از قبیل اثرگذاری، دل‌سوزی، پشتکار حضور در عرصه‌های اجتماعی و عدم اکتفا به اصلاح حریم خصوصی زندگی. امری که با نگاه فوق‌فعال رهبر معظم انقلاب به مسئله انتظار و هم‌سنگی زنان با مردان در این مسئله، و جوب پرداختن بدان و پژوهش پیرامون آن را به منظور تنظیم سندی بالادستی و راهگشا در عرصه مسائل زنان، توجیه و الزام‌آور می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: گفتمان رهبری، رسالت زن مسلمان، جامعه قبل از ظهور.

۱. پژوهشگر مؤسسه فرهنگی پژوهشی انقلاب اسلامی. (نویسنده مسئول) mzk6687@gmail.com

۲. استادیار پژوهشکده زنان دانشکده الزهرا. l.samani@alzahra.ac.ir

مقدمه

در طول تاریخ بشریت، عدالت همواره به‌عنوان آرمانی مطلوب توسط جوامع مطالبه می‌شده است؛ به‌طوری که اغلب جنگ‌ها و خونریزی‌ها در جوامع بشری خاستگاه مطالبه عدالت داشته است؛ اما همواره این مطالبه بی‌پاسخ مانده تا جایی که جوامع بشری، موعود و منجی را مطالبه‌گر این آرمان برای رهایی از دست ستمگران و طاغوت می‌دانند.

آمدن موعود، حقیقتی قطعی نزد جوامع بشری است؛ هرچند در شخص موعود و اینکه موعود چه کسی است، اختلافاتی وجود دارد. به هر حال انتظار و ظهور موعود به‌عنوان حقیقت پیش روی عاقبت زندگی بشر در این کرهٔ خاکی، موردوفاق اغلب انسان‌ها از جمله مسلمانان است. این حقیقت مانند تمام حقایق پذیرفته‌شده، در روش و منش انسان‌ها بی‌تأثیر نیست. البته نوع نگرش در این مسئله در اتخاذ نوع روش و منش مؤثر است. حقیقت انتظار در میان مسلمانان شیعه از زمان غیبت کبرا تاکنون دستخوش تفسیرها و تغییرات گوناگونی قرار گرفته است؛ تا بدان جا که از آن تفسیری منفعل و با کمترین دخل در منش و روش انسانی، یعنی اکتفا به دعا کردن در این زمینه، صورت گرفته است.

با شروع شکل‌گیری انقلاب اسلامی ایران از دههٔ چهل شمسی به‌دست معمار کبیر آن، انتظار و تشکیل نظام اسلامی به‌عنوان مهم‌ترین بخش معارف و احکام دینی و الهی که در طول سال‌های متمادی از زمان غیبت، مورد تفسیر ناروا و ناصحیح واقع شده بود، به‌عنوان مهم‌ترین فلسفهٔ قیام مردم ایران مطرح شد. مسئلهٔ انتظار در بیان امام خمینی به‌گونه‌ای تفسیر شد که از مهم‌ترین دلایل قیام و تشکیل نظام اسلامی باشد و حقّ مطلب نیز همان گونه که در جای خود بدان پرداخته شده، همین بود.

با تشکیل نظام اسلامی و ایجاد پایه‌های حکومت بر اساس اسلام، به‌دلیل قرار گرفتن در شاه‌راه تاریخی انتظار موعود و منجی بشریت، نوبت به جامعه‌سازی و انتقال این اصول اساسی اسلامی از سطح نظام به عمق جامعه و مردم رسید. مهم، واسطه‌های این انتقال بود که در بیان معمار کبیر انقلاب، مردم جامعه با هدایت نخبگان دینی، واسطهٔ این انتقال بودند؛ اما رهبر معظم انقلاب، بعد از امام خمینی، با طرح تمدن نوین اسلامی، این بار تک‌تک مردم بلوغ‌یافته

در نظام اسلامی را واسطهٔ این انتقال و جامعه‌پردازی می‌دانند. ایشان با توسعهٔ جامعهٔ نخبگانی به وسعت مردم و ملت ایران که در ظرفیت نظام اسلامی رشد و بلوغ یافته‌اند و نیز با عدم تفکیک میان زن و مرد، در واقع این وظیفه را بر عهدهٔ همه قرار داده‌اند.

ضرورت این جامعه‌پردازی و نقش مردم در این امر به‌دنبال آن، در نگاه رهبر معظم انقلاب، به جهت گره‌خوردن این مقطع زمانی با انتظار موعود و ایجاد مقدمات تمدن نوین اسلامی به دست حضرت حجت^{علیه السلام} است. امری که در نگاه ایشان به انتظار فوق‌فعال تعبیر می‌شود و منتظران در این نگاه از وظایفی الزام‌آور در تمام ابعاد زندگی برخوردار خواهند بود. در این میان زنان، مستثنا از این نگاه نیستند و تعبیری که از رهبر معظم انقلاب پیرامون نقش زن در ابعاد مختلف زندگی بیان شده، به جهت نگاه کلان و جامع ایشان، ما را به وظایف زن منتظر و بازسازی نقش زن مسلمان در جامعهٔ اسلامی رهنمون می‌سازد.

این نگاه کلان، سبب می‌شود تا پرداختن به این موضوع در بیانات رهبر معظم انقلاب، محدود به امر انتظار نباشد و به‌شکلی کلان و کلی که به‌نوعی بازتعریف و بازسازی نقش و شخصیت زن در جامعه اسلامی است، به آن پرداخته شود. این مقاله نیز با استناد به این ظرفیت و نگاه کلان این بیانات، علاوه بر استفادهٔ آن‌ها در شاخص‌های زن منتظر، بر حفظ ظرفیت آن در بازتعریف نقش زن مسلمان و قرار گرفتن به‌عنوان اسناد بالادستی، تأکید دارد.

سؤالاتی که این مقاله در مقام پاسخ‌گویی به آن‌ها است:

۱. انتظار به‌عنوان فلسفهٔ تشکیل نظام اسلامی، به چه معنا است و از چه شاخص‌هایی برخوردار است؟

۲. زن در گفتمان انقلاب اسلامی و رهبر معظم انقلاب چگونه بازتعریف می‌شود تا از رسالت جامعه‌پردازی برخوردار باشد؟

۳. مسئولیت زنی که در گفتمان رهبر معظم انقلاب بازتعریف شده، در جامعه‌پردازی چگونه است و از چه شاخص‌هایی برخوردار است؟

پیشینه پژوهش

با بررسی مطالعات انجام‌شده در زمینه مهدویت، اثری یافت نشد که با نگاه جامع رهبر

معظم انقلاب در زمینه انتظار، به نقش زنان در جامعه منتظر پرداخته باشد و سه اثر، تنها به نقش و جایگاه زنان در جامعه منتظر از ابعاد مختلف پرداخته بودند:

۱. کتاب زن منتظر و منتظرپروری، رسالت‌های انگیزشی، شناختی و رفتارهای زن منتظر، ۱۳۸۸، نوشته مریم معین‌الاسلام و علی غلامی: این کتاب تحقیقی درباره وضعیت زنان در عصر ظهور و وظایف آنان در عصر غیبت است. در این کتاب به بحث درباره شخصیت زن منتظر و تکالیف وی در حیطه‌های فردی و اجتماعی و نیز آسیب‌شناسی اخلاقی، تربیتی، فرهنگی و اجتماعی در این زمینه پرداخته شده است. همچنین نگارنده به شناخت امام زمان علیه السلام و لزوم پیوند با آن امام اشاره دارد و لزوم آشنایی با انتظارات امام عصر علیه السلام از زنان را بررسی می‌نماید.

۲. مقاله «تأثیر اندیشه مهدویت در مشارکت‌های اجتماعی زنان»، پاییز و زمستان ۱۳۹۵، نوشته زکیه خاکسار: نگارنده در این مقاله ضمن پرداختن به فلسفه مهدویت و حضور زن در جامعه، میزان تأثیرگذاری باورهای مهدوی بر مشارکت زنان در جامعه را بررسی کرده است.

۳. مقاله «زن منتظر و منتظرپروری»، پاییز ۱۳۸۶، نوشته مریم معین‌الاسلام: نگارنده در این مقاله به تبیین نقش مادر در تربیت نسل ولایی با بهره‌گیری از آداب و دستورات واردشده در مضامین دینی پرداخته است. همچنین با اشاره به سازوکارهای تربیت نسل مهدوی و ضرورت بهره‌گیری از این سازوکارها به هشت گام اساسی اشاره می‌کند که به موجب التزام به آن‌ها، نسلی مهدی‌باور و مهدی‌یاور تربیت می‌شود.

مبانی نظری روشی

تحلیل گفتمان، نظریه‌ای به‌مثابه روش است؛ بنابراین با تبیین اصول و کلیات آن، مباحث مربوط به مبانی نظری و روشی آن، تبیین می‌شود.

اصطلاح تحلیل گفتمان، نخستین بار در زبان‌شناسی و توسط زلیک هریس^۱ (۱۹۵۲) به کار رفت. هریس در مقاله خود، دیدی صورت‌گرایانه از «جمله» به دست داد و تحلیل گفتمان را صرفاً نگاهی صورت‌گرایانه به جمله و متن برشمرد. بعد از هریس، بسیاری از

1. Zellig Harris.

زبان‌شناسان، تحلیل گفتمان را نقطه مقابل ساختار زبان گفتاری قرار دادند و تحلیل متن را شامل تحلیل ساختار زبان نوشتاری دانستند. دیری نگذشت که بعضی از زبان‌شناسان، این مفهوم را در معناهای متفاوتی به کار بردند. (فر کلاف، ۱۳۷۹: ۷)

یول^۱ و براون^۲ در تعریف تحلیل گفتمان می‌نویسند: تحلیل گفتمان، به هر تجزیه و تحلیل زبان در کاربرد آن گفته می‌شود؛ در این صورت نمی‌تواند منحصر به توصیف صورت‌های زبانی و مستقل از اهداف و کارکردهایی باشد که این صورت‌ها برای پرداختن به آن‌ها در امور انسانی به وجود آمده‌اند. (فر کلاف، ۱۳۷۹: ۸)

تحلیل گفتمان در زبان‌شناسی متوقف نماند. در مدّت کوتاهی این گرایش از زبان‌شناسی اجتماعی و زبان‌شناسی انتقادی، به همت متفکرانی چون میشل فوکو،^۳ ژان دریدا،^۴ میشل پشو^۵ و دیگر متفکران برجسته مغرب‌زمین، وارد مطالعات فرهنگی، اجتماعی و سیاسی شد. (فر کلاف، ۱۳۷۹: ۱۰)

این پژوهش از چهارچوب نظری و روشی نظریه تحلیل گفتمان، به‌منظور تحلیل گفتمان بیانات رهبر معظم انقلاب، بهره‌جسته است. در این روش، خوانش ارنستو لاکلائو^۶ و شنتال موفه^۷ استفاده شده و برای استواری بیشتر این روش‌شناسی، خوانش گفتمانی نورمن فر کلاف^۸ در نظر بوده است.

آمیزش میان خوانش گفتمانی لاکلا و موفه با اندیشه گفتمانی فر کلاف، ساختاری وزین در راستای تفسیر و بازنمایی گفتمان‌های سیاسی و اجتماعی به دست می‌دهد. کانون گفتار لاکلا و موفه را ساختار قدرت و هژمونی می‌سازد و فر کلاف روابط قدرت پنهان در

-
1. Yul
  2. Brown
  3. Michel Foucault
  4. Jacques Derrida
  5. Michel Pécheux
  6. Ernesto Laclau
  7. Chantal Mouffe
  8. Norman Fairclough

پس متون را مدنظر قرار داده است. با در آمیختن این موارد، می‌توان گفتمان پنهان و در پیوستار آن، قدرت پنهان در پس هر گفتمان را نمایش داد.

نوشتار پیش رو، با در آمیختن این موارد، به تحلیل گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای در رابطه با نقش زن در جامعه منتظر پرداخته است. در این باره نخست نشانه‌شناسی این گفتمان مطرح می‌شود، پس از آن، سامانه مفصل‌بندی شناسانده می‌شود و پس از آن با تحلیل این سامانه، موازین آن به دست داده خواهد شد. در آنجا که ساختار قدرت و هژمونی موردنظر است، گفتار، بیشتر و ام‌دار لا کلا و موفه است و در تفسیر متون از روش فر کلافی بهره گرفته شده است.

۱- تبیین مفاهیم

۱-۱- معناسازی انتظار در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب

۱-۱-۱- معنای لغوی و اصطلاحی انتظار

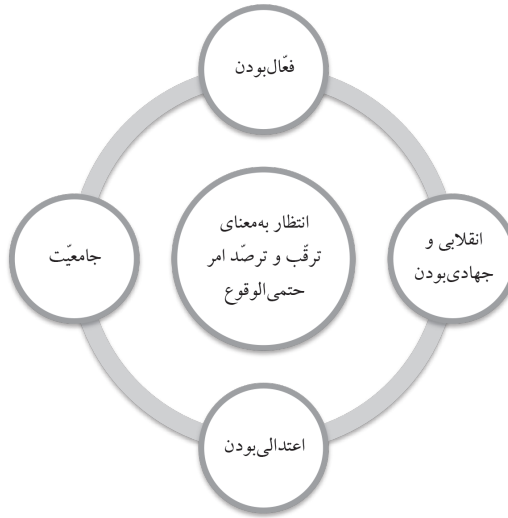
انتظار در لغت از ریشه نظر و به معنای چشم‌دوختن به چیزی اعم از دیدن آن چیز و ندیدن آن است. تفاوت نظر با دو مترادف خود، رأی و بصر به این است که رأی به معنای دیدن اشیای قابل مشاهده اعم از مشاهده حسی، وهم و خیال و نیز آینده‌نگری و مشاهده عقلی است و بصر به معنای دیدن همراه با ادراک قلبی است. (راغب اصفهانی، ۱۳۹۰: ۷۸۱)

انتظار در گفتمان رهبر معظم انقلاب به معنای مراقب بودن و چشم‌داشتن وقوع امری قطعی و حتمی الوقوع است. ایشان در این رابطه می‌فرمایند: «...انتظار یعنی ترقب، یعنی مترصد یک حقیقتی که قطعی است، بودن؛ این معنای انتظار است. انتظار یعنی این آینده انتظار، حتمی و قطعی است؛ به خصوص انتظار یک موجود حی و حاضر.» (بیانات در دیدار اساتید و فارغ‌التحصیلان تخصصی مهدویت، ۱۳۹۰/۰۴/۱۸)

بنابراین همان طور که روشن است، اختصاص نداشتن امر منتظر به امور قابل رؤیت، وجه مشترک تعریف لغوی و اصطلاحی این مفهوم است.

۱-۱-۲- شاخص‌های انتظار

پس از روشن شدن مفهوم انتظار، اگر بخواهیم شاخص‌های اصلی نظریه انتظار در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب را تبیین کنیم، باید آن را به شاخص‌های فعال بودن، انقلابی و جهادی بودن، جامعیت در تمام ابعاد و گستره‌های زندگی و اعتدالی بودن خلاصه کرد. این شاخص‌ها نقش تراز در تمییز مصادیق این مفهوم در خارج را برخوردار است. نمودار زیر بیانگر این مفهوم و شاخص‌های ممیز مصادیق آن در خارج است.

شکل ۱- شاخص‌های نظریه انتظار در گفتمان رهبر معظم انقلاب

الف) فعال بودن

اولین و مهم‌ترین شاخص مفهوم انتظار در اندیشه رهبر معظم انقلاب، متحرک و فعال بودن است. متحرک به اعتبار دوربودن از رخوت و سستی و فعال به اعتبار دوری از هرگونه انفعال اعم از انفعال در جبری یا تفویضی بودن این حقیقت است. در واقع نظریه انتظار در اندیشه رهبر معظم انقلاب نظریه‌ای فوق فعال است که نه به معنای تسلیم مطلق امر و خواست الهی بودن، بدون فراهم آوردن زمینه ظهور است و نه به معنای تفویض و مختاربودن بشر به طور مطلق، بدون در نظر داشتن امر و خواست الهی است. (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت نیمه شعبان، ۱۳۸۴/۰۶/۲۹ و بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت نیمه

شعبان، ۱۳۸۷/۰۵/۲۷)

اینکه ایشان از انتظار، تعبیری فعّال در مقابل انفعال دارند، ریشه در آرمان‌گرایی واقع‌بینانه از انتظار دارد. اینکه مردم در انتظار فرج مصلح جهانی باشند تا بیاید و جهان را به سمت هدف نهایی خود، یعنی حکومت الله و عبودیت وی هدایت کند، ریشه در ایمانی زاینده و تعهد آفرین دارد که با تعهدهای عملی همراه است؛ زیرا اگر ایمان همراه تعهد نباشد، «[انسان] منتظر نتیجه‌هایش هم نباید باشد، منتظر نصرت و امنیت در دنیا هم نباید باشد.» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۲: ۸۰)

ب) انقلابی و جهادی بودن

در درون مفهوم انقلابی انتظار فرج، تحول‌خواهی و حرکت به سوی آرمان‌ها و امور مطلوب، مستتر است؛ اما مسئله اصلی آن است که کدام مطلوب در کدام نظام ارزشی مورد نظر است. مفهوم انقلابی انتظار فرج به معنای نفی عقلانیت نیست؛ بلکه ذات عقل فطری بشر به دنبال تحول‌خواهی دائمی در راستای جلب منافع درازمدت و ابدی برای بشریت مطابق با نقشه الهی است؛ بنابراین مفهوم انتظار، در تقابل با توقف، بازگشت به عقب، تحجر، ایستایی، شورشگریِ آنارشستی و نپذیرفتن هیچ نظم و قاعده‌ای، تخریب، هنجارشکنی و نفی قانون قرار دارد.

به عبارتی در این نگاه، منتظر فرج هیچ‌گاه به وضع موجود رضایت نداده و برای آن، فرآیندی بی‌انتهای به‌مثابه ارزش‌های الهی برای بهره‌مندی از تمام استعداد و سرمایه انسانی و ظرفیت‌های ملی و جهانی قائل است. (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت نیمه شعبان، ۱۳۸۷/۰۵/۲۷) طبیعی است که لازمه تحول‌خواهی، حرکت است و حرکت به سوی آرمان‌ها در دیدگاه رهبر معظم انقلاب، در حرکت جهادی متصور است؛ زیرا جهاد از دیدگاه ایشان، وارد شدن در هر عرصه‌ای است که خشم و غضب و مقابله دشمن را در پی دارد. (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷: ۱۰۰)

ج) معتدل بودن

اعتدالی بودن نظریه انتظار رهبر معظم انقلاب، به این معنا است که ایشان، منتظران را مأمور به انجام وظیفه می‌دانند و در انجام این وظیفه، علیت و قطعیتی نسبت به نتیجه قائل نیستند.

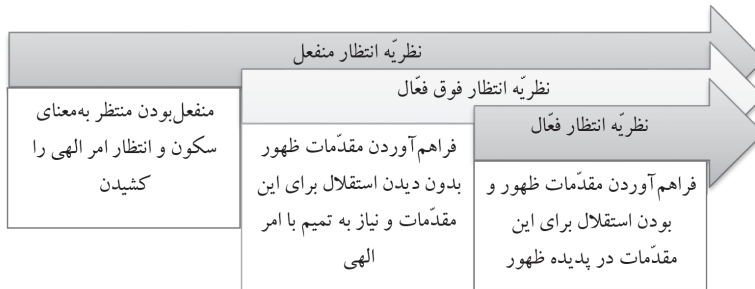
ایشان در این زمینه می‌فرمایند:

۱۴۱

«انتظار را بشریت نیاز دارد، امت اسلامی به‌طریق اولی نیاز دارد. این انتظار، تکلیف بر دوش انسان می‌گذارد. وقتی انسان یقین دارد که چنین آینده‌ای هست؛ همچنانی که در آیات قرآن هست: ﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ؛ إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ﴾؛ (انبیاء، ۱۰۵ و ۱۰۶) مردمانی که اهل عبودیت خدا هستند، می‌فهمند که باید خود را آماده کنند، باید منتظر و مترصد باشند. انتظار، لازمه‌اش آماده‌سازی خود است. بدانیم که یک حادثه بزرگ واقع خواهد شد و همیشه منتظر باشیم. هیچ‌وقت نمی‌شود گفت که حالا سال‌ها یا مدت‌ها مانده است که این اتفاق بیفتد، هیچ‌وقت هم نمی‌شود گفت که این حادثه نزدیک است و در همین نزدیکی اتفاق خواهد افتاد. همیشه باید مترصد بود؛ همیشه باید منتظر بود... یکی از خصوصیات که در حقیقت انتظار گنجانده شده، این است که انسان به وضع موجود، به اندازه پیشرفتی که امروز دارد، قانع نباشد؛ بخواهد روزه‌روز این پیشرفت را، این تحقق حقایق و خصال معنوی و الهی را در خود، در جامعه بیشتر کند. این‌ها لوازم انتظار است. (بیانات در دیدار اساتید و فارغ‌التحصیلان تخصصی مهدویت، ۱۳۹۰/۰۴/۱۸)

نمودار زیر جایگاه نظریه انتظار در گفتمان رهبر معظم انقلاب نسبت به گفتمان‌های رقیب

را بیان می‌کند:

شکل ۲- جایگاه نظریه انتظار در گفتمان رهبر معظم انقلاب نسبت به گفتمان‌های رقیب

د) جامع‌نگری و جامعیت

جامعیت نظریهٔ انتظار به معنای جاری و ساری بودن این نظریه در تمام ابعاد زندگی انسان، این گونه در بیانات رهبر معظم انقلاب منعکس شده است:

«عقیدهٔ ما این است که امام زمان -ارواحنا فداه- متوجه و ناظر بر رفتار و عمل ماست؛ اعمال ما بر او عرضه می‌شود. این جوان‌های مؤمن ما که در میدان‌های مختلف -چه در میدان معنویت و عبادت و معرفت، چه در میدان کار و تلاش، چه در میدان مبارزه و سیاست، چه در میدان جهاد؛ آن روزی که جهاد مورد احتیاج بود- این جور از خودشان اخلاص و شادابی نشان می‌دهند، امام زمان -سلام الله علیه- را خرسند و خوشحال می‌کنند. اینکه مردم در کشور اسلامی -حالا در کشور مسلمان- ما- تلاششان این است که بر ادارهٔ کشور، بر پیشرفت امور کشور نظارت داشته باشند، تصمیم بگیرند و میدان را رها نمی‌کنند که دیگران بیایند و اقدام کنند، وارد میدان بشوند، اجازه نمی‌دهند که امتداد خواسته‌ای استکباری، برای آن‌ها تصمیم بگیرد و استعماری در داخل کشور سرنوشت آن‌ها را معین بکند، امام زمان را خوشحال می‌کنند؛ امام زمان ناظر است و می‌بیند... امام زمان از هر آنچه نشانهٔ مسلمانی و نشانهٔ عزم راسخ ایمانی در آن هست و از ما سر می‌زند، خرسند می‌شود. اگر خدای ناکرده عکس این عمل بکنیم، امام زمان را ناخرسند می‌کنیم. (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت نیمه شعبان، ۱۳۸۴/۰۶/۲۹)

۱-۳- مبانی نظریهٔ انتظار در گفتمان رهبر معظم انقلاب

مبنای نظریهٔ انتظار در اندیشهٔ رهبر معظم انقلاب، اعتقاد به توحید و امید به آینده است. (بیانات در دیدار کارگزاران و مسئولان نظام جمهوری اسلامی، ۱۳۷۹/۰۹/۱۲ و بیانات در اجتماع مردم بزرگ قم در سالروز میلاد امام مهدی عج، ۱۳۷۰/۱۱/۳۰)

۱-۲- بازتعریف «زن» از دیدگاه اسلام در نگاه رهبر معظم انقلاب

در اینجا به سه الگو در تعریف «زن» اشاره می‌کنیم:

۱-۲-۱- تعریف زن در الگوی اوّل

کلیات نگاه سنتی و چهارچوب الگوی اوّل، بدون در نظر گرفتن مرزهای جغرافیایی آن، عبارت از کم‌دیدن زن و دخالت‌ندادن او در امور فرهنگی اجتماعی یا حتی برخی امور خانواده است. زنی که تنها محیط خانه را می‌شناسد، آگاهی نداشتن وی سبب ناتوانی او در بسیاری از امور و نادیده‌انگاشتن ظرفیت‌های ترقّی و اثرگذاری او شده است.

ناتوانی ذاتی و تکوینی زنان، محدود دانستن مسئولیت زن به خانه‌داری و فسادافکنی مطلق رفتارهای زنان را می‌توان به‌عنوان مبانی فکری الگوی اوّل زن، دانست. (دیرباز و صدر،

(۱۳۹۴)

۱-۲-۲- تعریف زن در الگوی دوّم

فمینیسم^۱ را می‌توان واکنش زن غربی مدرن در برابر فرهنگ به‌جای‌مانده از عصر سنّت اروپا دانست. این نهضت، از یک‌سو ریشه در مفاهیم جدید عصر روشنگری در حوزه فلسفه و علوم اجتماعی چون اومانیزم^۲، سکولاریسم^۳، تساوی حقوق بشر و اباحه‌گری دارد که با پیروزی انقلاب فرانسه و تدوین قانون حقوق بشر در این کشور رسمیت یافت و از سوی وام‌دار موج تحول‌گرایی اجتماعی و سیاسی، حقوق‌محوری و فضای باز پس از انقلاب فرانسه است و در نهایت، از موج صنعتی شدن غرب و شکل‌گیری طبقه‌ای به نام سرمایه‌داران و کارفرمایان، متأثر است. اومانیزم، سکولاریسم، لیبرالیسم^۴، فردگرایی^۵، لذت‌گرایی^۶ و نسبیّت‌گرایی از مبانی تفکر جدید غرب نسبت به زن در الگوی جدید است. (دیرباز و صدر،

(۱۳۹۴)

1. feminism
2. humanism
3. secularism
4. liberalism
5. individualism
6. hedonism

۱-۲-۳- تعریف زن در الگوی سوّم

الگوی سوّم، تعریف جدیدی از زن را پیش رو می‌گذارد که وجه تمایزش نسبت به دو الگوی پیشین در حفظ تعادل در موازنه اخلاق و حقوق است. در تعریف زن در الگوی اوّل، افراط در اخلاق و در تعریف زن در الگوی دوّم، افراط در حقوق به چشم می‌خورد. (مطهری، ۱۳۸۵: ۱۲۵)

الگوی سوّم، بازتعریفی از زن و نقش و جایگاه وی است که به برکت انقلاب اسلامی شکل گرفته و از ابتکارات رهبر معظم انقلاب با دید وسیع و نافذ ایشان است. ایشان زن را در الگوی سوّم، زنی می‌دانند که برخلاف الگوی اوّل که در حاشیه است و الگوی دوّم که جنسیتش بر هویت و انسانیتش می‌چربد، در عین حفظ عفاف، حجاب و شرافت، در متن و مرکز است و می‌تواند با تهذیب خویش و حفظ خانواده‌ای سالم و متعادل، به ایفای نقش در عرصه اجتماعی و حتی جهانی پردازد. (پیام به کنگره «هفت هزار زن شهید کشور»، ۱۳۹۱/۱۲/۱۶)

لازم به ذکر است، این تعریف از ابتکارات به معنای بدعت رهبر معظم انقلاب نیست؛ بلکه ایشان در این زمینه به احیای تعریف اصیل زن از دید اسلام پرداخته که نمونه بارز توفیق یافته این تربیت را خدیجه کبرا و حضرت زهرا (علیها السلام) می‌دانند. (بیانات در دیدار مداحان اهل بیت (علیهم السلام)، ۱۳۹۶/۱۲/۱۷)

اگر زنان را نه تنها بخشی از جامعه منتظر، بلکه مهم‌ترین و محوری‌ترین بخش بدانیم و به همین جهت، بخواهیم وظایفی را برای آنان ترسیم کنیم، بالاتر از این وظایف که شاخص‌های زن مسلمان و الگوی سوّم زن در جامعه را ایجاد می‌کند، متصور نیست؛ زیرا همان طور که در مقدمه اشاره شد، انتظار در اندیشه رهبر معظم انقلاب جز حرکت جهادی به سمت آرمان‌نهایی جهان یعنی حاکمیت مطلق الله نیست. در این حرکت آنچه حائز اهمیت است، تناسب مسیر با هدف است و این تناسب پیش‌تر در رسالت انبیا، خصوصاً نبی اکرم و ائمه معصومین (علیهم السلام) با ارائه نقشه راه یا همان دین، رعایت شده است. امروز نقشه راه زنان به سمت هدف و آرمان‌نهایی جهان بر اساس الگوی اصیل اسلامی در بیان رهبر معظم انقلاب تبیین و تعریف شده است.

۲- یافته‌های پژوهش از آیات و روایات و گفتمان رهبر معظم انقلاب

با بررسی‌های انجام‌شده در بیانات و گفتمان رهبر معظم انقلاب، شاخص‌های نقشه و الگوی مسیر زنان به سمت هدف نهایی که انتظار است، در سه عرصه فردی، خانوادگی و اجتماعی سیاسی احصا شده است. هر کدام از این عرصه‌ها زیرمجموعه‌ها و محورهایی دارد که پیرامون آن عرصه و محور مرکزی قرار گرفته و آن را شکل می‌دهند. در ادامه به این عرصه‌ها و محورهای ذیل آن می‌پردازیم.

۲-۱- شاخص‌های فردی

۲-۱-۱- رشد گوهر انسانی در زن

«باید گوهر انسانی و معنوی در زن و مرد رشد پیدا کند؛ این یک مسئله ارزشی است. باید مسائل ارزشی اسلام در جامعه ما احیا شود.» (بیانات در دیدار مردم خوزستان، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰) حقیقت هر انسانی را روح او تشکیل می‌دهد و جسم، ابزاری بیش برای روح نیست. این جسم است که مذکر یا مؤنث است و روح انسانی، تذکیر و تأنیث بر نمی‌تابد؛ (جوادی آملی، ۱۳۹۵: ۷۶) البته بزرگانی بر این باورند که تذکیر و تأنیث به مرتبه روح انسانی زن و مرد مربوط می‌شود. قابل ذکر است که هر دو گروه، براهینی بر نظر خویش اقامه کرده و نظر گروه مقابل را در جرگه نقد و نظر قرار داده‌اند (صادقی، ۱۳۹۱: ۱۱۱) که در این مجال فرصت پرداختن به آن نیست.

اما حتی از نظر کسانی که قائل به تذکیر و تأنیث روح و نوع مذکر و مؤنث انسانی هستند نیز زن، قابلیت رسیدن به کمال انسانی متناسب با خود را دارد. البته بنا بر نظر گروه سوم از نظریه‌پردازان اساساً در صورت اختلاف، مبانی عقلانی، مرجع تعیین نظر نیست و باید در این گونه موارد، مبانی وحیانی را مرجع قرار دهیم. (صادقی، ۱۳۹۱: ۱۲۸) قرآن کریم نیز در آیات بی‌شماری به تساوی زن و مرد در کمال انسانی اشاره کرده و اختلاف زن و مرد را محدود به بُعد طبیعی آن دو می‌داند؛ چنان‌که در آیه ۱۳ سوره حجرات می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾. (ی مردم، ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را در تیره‌ها و قبیله‌ها

قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید؛ [این‌ها ملاک امتیاز نیست،] گرامی‌ترین شما نزد خداوند باتقواترین شماست؛ خداوند دانا و آگاه است.) علامه جوادی آملی در ارتباط با این آیه این گونه می‌فرماید:

«یا أَيُّهَا النَّاسُ» یعنی همان مردمی که قرآن برای هدایت او آمده است. این آیه، هم قسمت بدن را به عهده می‌گیرد و هم بخش روح را؛ یعنی اگر بخواهید به بدن فخر کنید، هم مرد و هم زن، از زن و مرد خلق شده است؛ پس نه خلقت بدن مرد بالاتر از خلقت بدن زن است و نه برعکس. اگر هم شخص، صنف یا نژادی با نژاد دیگر تفاخر کند، به او هم گفته می‌شود: تک تک شما از زن و مرد هستید...؛ اما ارواح، حسابی جداگانه دارند: «الأرواح جنود مجنّده». (جان‌ها گروه‌های به هم پیوسته‌اند) (مجلسی، ۱۴۰۳: ۳۱/۵۸) در وادی روح، سخن از شناسنامه و مانند آن نیست و صعود روحی در گرو عدم تفاخر و فخرفروشی است و در پرتو تقوا است؛ این **إِکْرَمَکُمْ أَتَقِیْکُمْ**. (جوادی آملی، ۱۳۹۵: ۸۵)

همچنین قرآن کریم در جای دیگری می‌فرماید: ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً﴾ (نحل، ۹۷) (هر کس کار شایسته‌ای انجام دهد، خواه مرد باشد یا زن، در حالی که مؤمن است، او را به حیاتی پاک، زنده می‌داریم و پاداش آن‌ها را به بهترین اعمالی که انجام می‌دادند، خواهیم داد.) در این آیه، قرآن کریم شرط رسیدن به حیات طیبه را ایمان و عمل صالح دانسته و زن و مرد را در رسیدن به این ارزش معنوی مساوی می‌داند؛ بنابراین نتیجه می‌گیریم که زن و مرد، فارغ از جنسیت، در رسیدن به کمالات و ارزش‌های انسانی مساوی هستند و این بیان رهبر معظم انقلاب بر رشد گوهر انسانی در زن، ناظر به همین مطلب است.

۲-۱-۲- مسئولیت‌پذیری و تکلیف‌مداری

«زن و مرد دارای وظایف و مسئولیت‌های مشترک و اختصاصی هستند که باید به‌دقت شناخته و تبلیغ شود. زن باری بر دوش همسر خود نیست و نباید مطابق الگوهای غربی و

غیراسلامی باشد.» (بیانات در جمع مدیران و برنامه‌سازان صداوسیما، ۱۳۷۵/۵/۹)

در تفکر اسلامی، ضمن ارج نهادن به مسئولیت اجتماعی زن و تأکید بر امکان اشتغال و استقلال مالی زنان، بر نقش‌های ویژه زن و مرد در کانون خانواده و در محیط اجتماعی نیز اصرار شده است. در اندیشه اسلامی، زن و مرد دارای دو نقش مکمل در خانواده و در جامعه‌اند و این مسئولیت‌های مشترک و اختصاصی در همه حال باید بر طبق ضوابط دینی رعایت شود. (زیبایی‌نژاد و سبحانی، ۱۳۷۹: ۷۰)

بنابراین در نگاه اسلامی، زن همچون باری بر دوش مرد نیست که چون سفیهان یا کودکان، تحت سرپرستی واقع شود و از حقوق و تکالیف بالغان محروم باشد. زن همچون مرد، وظایف اختصاصی و مشترکی در خانواده و جامعه ایفا می‌کند که قطعاً این وظایف و تکالیف، توسط خود زن باید انجام شود و غیر از او کسی نمی‌تواند متصدی این بخش از تکالیف شود.

۲-۱-۳- رفتار متناسب با خلقت و عواطف زن

«اساسی‌ترین کار زن، کاری است که با خلقت زنانه او، با احساسات و عواطف به‌ودیعت‌نهاد الهی در وجود او هم‌خوان و هماهنگ باشد.» (بیانات در دیدار با بانوان هرمزگان، ۱۳۷۶/۱۱/۲۹)

برای تبیین این مطلب به همان فرموده معروف امیر مؤمنان علی (علیه السلام) بسنده می‌کنیم که در نامه ۳۱ نهج‌البلاغه می‌فرماید: «المرأة ریحانه و لیست بقهرمانه...». حضرت در این بیان خویش از زن به گل تعبیر می‌کنند و این تعبیر و تشبیه، کاملاً مشخص می‌کند که احساسات و لطایف وجودی زن، نه تنها ناپسند نیست، بلکه چون پسندیده و جزء خلقت زن است، باید به‌رسم و دیعه و امانت، توسط خود زن و اطرافیان وی نگاه داشته شود.

هرچند در نگاه فمینیستی، مهم‌ترین عامل در بروز خشونت علیه زن، احساسات و لطافت وی بیان شده است؛ اما در نگاه اسلامی، این احساسات ارزش وجودی زن و مهم‌ترین ابزار وی در انجام وظایف مادری وی دانسته شده است. آنچه عامل بروز خشونت علیه زن است، احساسات او نیست؛ بلکه ضعف عامل اخلاقی از جانب مرد است. (نجفی، ۱۳۹۰: ۱۶۵)

اسلام در نظام تربیتی خود با دستورات متعالی اخلاقی، به جای حذف صورت مسئله، سعی در مقابله و رفع ضعف اخلاقی به عنوان عامل خشونت علیه زن را دارد. با این حال ممکن است دستورات اخلاقی، دستوراتی بدون پشتوانه و ضمانت اجرا و کالعدم تلقی شود؛ اما حفاظت حاکمان صالح اسلامی بر این دستورات، در مدت کوتاهی که رهبری جامعه را به دست داشتند و همچنین اعتقاد به متصف شدن احکام اخلاقی به وصف حرمت و وجوب، این احکام را از پشتوانه و ضمانت اجرایی و بعضاً ضمانت‌های کیفری برخوردار می‌کند.

۲-۱-۴- تأکید بر عقلانیت در منش زن مسلمان

«زنان باید این وابستگی‌ها را که مثل تار عنکبوت بر پای یک انسان رهروست، از خود دور کنند تا بتوانند راه متعالی را بروند. زن ایرانی در دوران جنگ همین کار را کرد.» (بیانات درباره گوشه‌هایی از سبک زندگی حضرت فاطمه زهرا علیها السلام، ۱۳۹۴/۱۲/۱۹)

بهترین وجه تبیین این بخش از سخنان رهبر معظم انقلاب، این حدیث شریف علوی است که می‌فرماید: «عُقُولُ النِّسَاءِ فِي جَمَالِهِنَّ وَ جَمَالُ الرِّجَالِ فِي عُقُولِهِمْ». (صدوق، ۱۴۱۷: مجلس ۴۰) (خردِ زنان در زیبایی آن‌ها و زیبایی مردان، در خردشان است). بر اساس این حدیث شریف این گونه نیست که احساسات زن، بدون پشتوانه عقلانی باشد؛ بلکه به عکس، زنان نیز همچون مردان از پشتوانه تفکر و اندیشه بهره‌مند هستند؛ با این تفاوت که زن محصول تفکر و اندیشه خویش را در قالبی هنرمندانه و ظریف ارائه می‌دهد. در واقع این حدیث شریف از سنخ جملات خبر در مقام انشاء است و زنان را ارشاد به ارائه تفکر حکیمانه در قالب ظرایف هنرمندانه می‌کند.

۲-۱-۵- بهره‌مندی از علم، آگاهی و معرفت

«اما الگوی زن ایرانی در این راه، همان است که گفته شد؛ زینب الگوی آن‌هاست. زینب علیها السلام زنی نبود که از علم و معرفت بی‌بهره باشد. بالاترین علم‌ها و برترین معرفت‌ها در دست او بود.» (بیانات در دیدار جمعی از پرستاران، ۱۳۷۰/۸/۲۲)

در تاریخ آمده است که جمعی از مردان کوفه نزد امیر مؤمنان علیه السلام آمده و گفتند: اجازه بده زنان ما نزد دخترت بیایند و معالم و معارف دین و تفسیر قرآن را از آن حضرت یاد

بگیرند. حضرت علی علیه السلام اجازه فرمود و حضرت زینب علیها السلام شروع به آموزش زنان نمود و خدا می‌داند که چه تعداد از زنان کوفه در طول چهار سال و یا بیشتر، در درس آن حضرت حاضر می‌شدند. (قزوینی، ۱۳۹۰: ۳۸)

این نقل تاریخی بیانگر جلالت قدر و عظمت شخصیتی و علمی این بانوی بزرگ تربیت یافته دامن وحی است. آری؛ زینب کبرا الگوی زنان ما در پیشتازی در عرصه علم و فرهنگ، آن‌هم بالاترین علوم یعنی علوم و معارف دینی و وحیانی است.

۱-۲-۶- تبعیت از الگوهای برتر اسلامی همانند حضرت زهرا و حضرت زینب علیها السلام

زن مسلمان برای انجام تمامی وظایف مهمی که هر زنی می‌تواند انجام دهد، باید از حضرت زینب علیها السلام تعلیم بگیرد؛ به طهارت و تقوا؛ که بزرگ‌ترین معنویت یک زن است. اهمیت دادن به ارزش‌های اصیل، بیش از هر چیز دیگری در زندگی، توجه به علم و معرفت، انجام فعالیت‌های سیاسی و امدادسانی به انسان‌ها و کیفیت دادن به محیط خانه و خانواده از ویژگی‌های حضرت زینب علیها السلام محسوب می‌شود. زن مسلمان از درون خانواده تا درون جامعه و تا مسائل علمی، سیاسی و ارزش‌های اخلاقی و نیز نشان دادن منش‌های بزرگ انقلابی می‌تواند به زندگی آن حضرت تأسی جوید.»

(دیدار جمعی از پرستاران، ۱۳۷۴/۱۲/۷)

اسوه بر وزن عروه، در اصل به معنای آن حالتی است که انسان به هنگام پیروی از دیگران به خود می‌گیرد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۴۳/۱۷) امیر مؤمنان در نامه ۴۵ نهج البلاغه می‌فرماید: «أَلَا وَ إِنَّ لِكُلِّ مَأْمُومٍ إِمَامًا يُقْتَدَى بِهِ». (هر پیروی کننده‌ای، امامی دارد که به آن اقتدا کند.) حضرت در بیان خود به اصلی فطری اشاره می‌کنند و آن عبارت است از حالت امام و پیشوایی در بنی آدم که به حکم اجتماعی بودن بشر و انس و تأثیرپذیری آن از اجتماع، گریزی از آن نیست.

تعبیری که رهبر معظم انقلاب در اینجا مبنی بر الگوگیری از الگوهای اصیل اسلامی و معرفی و شناساندن ایشان به جامعه دارند، علاوه بر اینکه ریشه در این اصل فطری دارد،

مترتب بر دو فایده است که عبارت است از آموختن روش صحیح زندگی از الگوهای انسانی و برانگیخته شدن و ایجاد اعتماد به نفس مذهبی. دو فایده‌ای که اگر با معرفی الگوهای اصیل اسلامی به سرانجام نرسد، دیر یا زود، الگوهای غلط غربی با ایجاد حس خودباختگی مذهبی و فرهنگی، جایگزین آن شده و به آموزش روش اشتباه زندگی غربی به زنان مسلمان جامعه می‌انجامد.

۲-۱-۷- صبوری در حوادث

«زنان ما باید بدانند که همین آگاهی، معرفت، صبر و تحمل آنان ناشی از بینش اسلامی حضرت زینب (علیها السلام) بود که توانست حادثه کربلا را این چنین بزرگ و ماندگار در تاریخ نگه دارد و دستاوردهای عظیم معنوی و تاریخی این حادثه را ماندگار سازد.» (رهبر معظم انقلاب) به شهادت آیات قرآن، ابتلا و آزمایش، سنت حتمی الهی در میزان سنجش بندگان است. صبر و مقاومت در این ابتلا، به عنوان مهم ترین ابزار این آزمون بوده و در واقع صبر و مقاومت، نمود عملی ایمان انسان است. قرآن در آیات متعددی از سنت ابتلا سخن گفته است؛ در بعضی از آیات سخن از ابتلا به سختی‌ها گفته، (بقره، ۱۵۵؛ آل عمران، ۱۵۴ و ۱۸۶؛ محمد، ۴ و ۳۱؛ احزاب، ۱۱؛ انفال، ۱۷؛ فجر، ۱۶) در برخی دیگر حرف از آزمایش به خوبی‌ها است (کهف، ۷؛ نمل، ۴۰؛ آل عمران، ۱۸۶؛ بقره، ۱۲۴؛ فجر، ۱۵) و در بخش دیگری از آیات، سخن از ابتلا به خوبی و بدی، هر دو به میان آمده است. (قلم، ۱۷؛ اعراف، ۱۶۸؛ انبیاء، ۳۵؛ مائده، ۴۸؛ انعام، ۱۶۵)

اما در هر آیه‌ای که سخن از ابتلا و آزمایش شده است، توصیه به صبر و مقاومت یا بشارت به صابران به عنوان تنها سربلندان آزمون و آزمایش الهی، بخشی جداناپذیر است. غزالی در این رابطه می‌نویسد: «بدان که بردباری، پایه و اساس ایمان است و مقام بزرگی از مقامات دین است؛ منزل بلند پایه‌ای از منازل پویندگان طریقت است.» وی معتقد است که تمامی مقامات دین در سه امر نظام یافته است: معارف، احوال و اعمال. معارف اصل است و احوال از آن به دست می‌آید و اعمال از احوال حاصل می‌شود. معارف به خود درخت می‌ماند و احوال، شاخه‌های آن و اعمال، میوه آن و این سه مقام، به همین ترتیب در همه

منازل سالکان در گاه ایزدی وجود دارد. نام ایمان، گاهی مختص معارف است و گاهی هم بر همه مقامات اطلاق می‌شود. صبر، کامل نمی‌شود مگر زمانی که مسبوق به معرفت و قائم به حالی باشد؛ پس در حقیقت، صبر عبارت است از معارف؛ عمل نیز چون میوه است که از آن به دست می‌آید. (غزالی، بی تا: ۳۵/۱۲)

با مقایسه زندگی فرشتگان، انسان‌ها و جانوران، این بحث روشن تر می‌شود. صبر ویژگی انسان است و در جانوران و فرشتگان زمینه‌ای ندارد. البته با این تفاوت که جانوران به دلیل نقص و کمبودهایی که نسبت به انسان دارند از این ویژگی محروم‌اند؛ ولی فرشتگان به دلیل کمال خلقتشان است که صبر برایشان مطرح نمی‌شود. (غزالی، بی تا: ۳۵/۱۲)

۲-۱-۸- عقیف و متقی بودن

«ارزش زن اسلامی و مسلمان را بدانید. زنی را که در اختلاط و معاشرت با مرد قاتی نمی‌شود، خود را وسیله‌ای برای جلب چشم مرد نمی‌داند و خود را بالاتر از این می‌داند. (بیانات درباره گوشه‌هایی از سبک زندگی حضرت فاطمه زهرا علیها السلام، ۱۳۹۴/۱۲/۱۹)

اسلام بزرگ‌ترین ارزش را برای زن مسلمان، گوهر عفت و حفظ آن می‌داند. تمام تأکیداتی که اسلام بر حفظ حجاب زن در مقابل نامحرم دارد، مانع آزار و اذیت زن در جامعه و مهم‌تر از آن در صدد حفظ گوهر عفت زن است؛ علاوه بر اینکه این قانونی است به‌عنوان بهداشت اجتماعی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ (احزاب، ۵۹) (ای پیامبر، به همسران و دختران و زنان مؤمنان بگو: جلباب‌ها [= روسری‌های بلند] خود را بر خویش فروافکنند؛ این کار برای اینکه شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند بهتر است؛ و اگر تاکنون خطا و کوتاهی از آن‌ها سر زده توبه کنند که [خداوند همواره آمرزنده و رحیم است].

زنان به حکم اینکه آینه جمال حق‌اند و باید این جمال را در مسیر صحیح خود به کار برند، مشمول این سخن هستند که «زكاة الجمال العفاف». (زکات زیبایی، عفاف است). جمال حقیقی زنان در جذب شدن به سوی جمال مطلق است و باید در تحصیل آن دقت کنند.

خداوند جمال را به عنوان وسیله‌ای در جهت قرب و کمال در اختیار زنان قرار داده و شرط قرار گرفتن این وسیله در مسیر الهی خودش، به کارگیری گوهر عفت در مورد آن است. (جوادی آملی، ۱۳۹۵: ۱۵۴)

۲-۲- شاخص‌های خانوادگی

۲-۲-۱- مربی و پرورش دهنده انسان‌های والا

«زن را به عنوان موجودی که می‌تواند برای اصلاح جامعه یا پرورش انسان‌های والا باشد نگاه کنید تا معلوم شود که زن کیست و آزادی او چگونه است.» (بیانات در دیدار جمعی از زنان، ۱۳۷۱/۹/۲۵)

نقش زن در تربیت و پرورش نسلی صالح به قدری خطیر است که قرآن در تبیین این نقش در آیه ۲۲۳ سوره بقره می‌فرماید: ﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَثُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾. (زنان شما، محل بذرافشانی شما هستند؛ پس هر زمان که بخواهید، می‌توانید با آن‌ها آمیزش کنید. [سعی کنید از این فرصت بهره گرفته، با پرورش فرزندان صالح اثر نیکی برای خود، از پیش بفرستید! و از خدا بپرهیزید و بدانید او را ملاقات خواهید کرد و به مؤمنان، بشارت ده!) علامه جوادی در تفسیر این بخش آیه می‌فرماید:

«این تعبیر، تعبیری خبری و صافی است؛ لیکن می‌تواند به داعی انشا القا شود و به صورت جمله‌انشایی و دستوری ظهور کند و پیام اساسی آن، هم متوجه زنان شود که ای زنان بزرگوار، کوشا باشید تا محترث و کشتزار شوید و هم متوجه مردان شود که ای رجال شریف، بکوشید کشاورز به معنای حارث، نه زارع گردید؛ زیرا انسان‌سازی، خلیفه‌آفرینی و کریم‌بارآوردن کاری نیست که معادل داشته باشد.» (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۱۹۰/۱۱)

ایشان در جای دیگر می‌فرماید:

«سهم زن در میلاد، طی نه ماه، وصف‌ناشدنی است؛ زیرا تمام تحویل و تحول از نطفه، علقه، مضغه، جنین، آنگاه خلقِ آخر و سرانجام، قوام احسن

یافتن و احسن‌المخلوقین شدن که از احسن‌الخالقین بودن و شدن خداوند برمی‌آید، همگی در نهان و نهاد زن صورت می‌پذیرد. اگر وی علم شهودی می‌داشت و دست بی‌دستی خداوندی را می‌دید که با دو دست غیبی خود بشر را می‌آفریند: «خلقت بیدی»... (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۷۵/۱۱) ملکوت مادری به ملک دنیا نمی‌فروخت. (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۱۸۹/۱۱)

عظمت نقش زن در پرورش نسل صالح با قرار دادن این آیه در کنار آیه ۵۸ سوره اعراف روشن می‌شود: ﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرِجُ إِلَّا نَكَدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ﴾. (سرزمین پاکیزه [و شیرین]، گیاهش به فرمان پروردگار می‌روید؛ اما سرزمین‌های بد طینت [و شوره‌زار]، جز گیاه ناچیز و بی‌ارزش، از آن نمی‌روید؛ این گونه آیات [خود] را برای آن‌ها که شکر گزارند، بیان می‌کنیم!) اگر زن همچون کشتزاری در تولید نسل است، این کشتزار تنها در صورت طیب و پاک بودن، می‌تواند نسلی طیب و پاک را تربیت کند و عرضه بدارد.

۲-۲-۲- نقش محوری زن در عروج معنوی خانواده

«ارزش زن به این است که بتواند محیط زندگی را برای خود و برای مرد خود و فرزندان، یک بهشت، یک مدرسه، یک محیط امن، محیط عروج به معارف و مقامات معنوی تبدیل کند.» (بیانات در دیدار با بانوان هرمزگان، ۱۳۷۶/۱۱/۲۹)

قرآن کریم در آیه ۱ سوره نساء می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾. (ای مردم، از [مخالفت] پروردگارتان بپرهیزید! همان کسی که همه شما را از یک انسان آفرید و همسر او را [نیز] از جنس او خلق کرد و از آن دو، مردان و زنان فراوانی [در روی زمین] منتشر ساخت. از خدایی بپرهیزید که [همگی به عظمت او معترفید و] هنگامی که چیزی از یکدیگر می‌خواهید، نام او را می‌برید! [و نیز] از [قطع رابطه با] خویشاوندان خود، بپرهیز کنید؛ زیرا خداوند، مراقب شماست.) در تفسیر این آیه آمده است: «هرچند در صدر آیه، سهم اساسی به مرد داده شده است، لیکن برای

اینکه گمان نشود جامعه بزرگ را تنها مرد می‌سازد، بدون فاصله به آفرینش زن از همان حقیقت واحده تصریح و سپس به رحم که محور بسیاری از احکام فقهی خانواده است، اشاره می‌کند تا معلوم شود که سهم بزرگی از بنیان‌گذاری جوامع به زن بازمی‌گردد که محور تشکیل خانواده و دیگر جوامع کوچک است.» (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۱۷/۱۷۴)

این مفسر بزرگوار در جای دیگری در ذیل همین آیه می‌نویسد: «محور و منشأ تشکیل جامعه کوچک، زن است و این از نشانه‌های عظمت زن و اثرگذاری اوست.» (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۱۷/۱۷۳) در توضیح این مطلب می‌توان به این تبیین علامه جوادی اشاره کرد که می‌فرماید:

«مهم‌ترین عاملی که میان افراد خانواده، رأفت، گذشت و ایثار را زنده می‌کند، تجلی روح مادر در خانواده است؛ زیرا پدر به استناد ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ (نساء، ۳۴) عهده‌دار کارهای اداری و اجرایی خانواده است و اساس خانواده که بر مهر، وفا و پیوند، پی‌ریزی شده، به عهده مادر است؛ چون مادر مبدأ پیدایش و پرورش فرزندان است که هر یک به دیگری وابسته‌اند... فرزندان یک زن، همانند میوه‌های درخت نیستند که روح ایثار انسانی در سطح گیاهی آن ظهور نکند و نیز مانند بچه‌های یک حیوان ماده نیستند که فاقد تعاون انسانی باشند و پیوند خاص بشری در آن‌ها جلوه نکند؛ بلکه آنان، خواه بی‌فاصله یا بافاصله، با یکدیگر رؤف و مهربان‌اند و پیوند فطری خود را در پرتو تعالیم دینی شکوفا می‌نمایند. در مکتب دین، حفظ این پیوند و فراموش نکردن آن از واجبات مهم به شمار می‌آید و برنده این پیوند فطری و دینی، از رحمت الهی محروم است؛ زیرا خداوند به صلۀ رحم امر فرموده است.» (جوادی آملی، ۱۳۹۵: ۳۷)

۲-۲-۳- آرامش‌بخش بودن برای مرد، زندگی و محیط خانواده

«زن مسلمان باید در محیط خانه، دل آرام شوهر و فرزندان‌اش باشد. زن

باید مایه آرامش زندگی و آسایش محیط خانواده باشد. در دامان پُرمهر و پرعطوفتش و با سخنان مهرآمیزش، فرزندان سالمی را از لحاظ روانی تربیت کند. انسان‌های بی‌عقده، خوش‌روحیه و سالم از لحاظ روحی و اعصاب در دامان او پرورش پیدا کنند؛ مردان و زنان و شخصیت‌های جامعه را به وجود بیاورد.» (بیانات در دیدار جمعی از زنان، ۱۳۷۱/۰۹/۲۵)

آیه ۲۱ سوره روم، بهترین شاهد برای این بخش از سخنان رهبر معظم انقلاب است. این آیه می‌فرماید: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾. (از نشانه‌های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید و در میانتان مودت و رحمت قرار داد؛ در این امر نشانه‌هایی است برای گروهی که تفکر می‌کنند.) علامه طباطبائی مودت را به ظهور عملی محبت و رحمت را به تأثیر نفسانی ناشی از مشاهده محرومیت از کمال و احتیاج به رفع نقص، تفسیر می‌کنند. ایشان در ادامه این‌طور اظهار می‌کنند:

«یکی از روشن‌ترین جلوه‌گاه‌ها و موارد خودنمایی مودت و رحمت، جامعه کوچک خانواده است؛ چون زن و شوهر در محبت و مودت ملازم یکدیگرند و این دو باهم، مخصوصاً زن، فرزندان کوچک را رحم می‌کنند؛ چون در آن‌ها ضعف و عجز مشاهده می‌کنند و می‌بینند طفل صغیرشان نمی‌تواند حوائج ضروری زندگی خود را تأمین کند؛ لذا محبت و مودت وادارشان می‌کند به اینکه در حفظ و حراست و تغذیه، لباس، منزل و تربیت او بکوشند و اگر این رحمت نبود، نسل به کلی منقطع می‌شد و هرگز نوع بشر دوام نمی‌یافت.» (طباطبائی، ۱۳۸۶: ۱۶/۲۵۰)

همچنین این آیه شریف، هدف از ازدواج را سکونت و آرامش قرار داده و با تعبیر پرمعنای «لتسکنوا» مسائل بسیاری را بیان کرده است. این آرامش از مکمل بودن دو جنس زن و مرد نسبت به یکدیگر و اینکه مایه شکوفایی، نشاط و پرورش یکدیگر هستند نشئت می‌گیرد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۶/۳۹۱)

از این بیان می‌توان نتیجه گرفت که توجه به بعد انسانی زن و تکامل بخشی وی در هندسه خلقت نسبت به مرد و فرزندان، از جمله دیدگاه‌های فاخر اسلام عزیز نسبت به زن است. دیدگاهی که زن را از حد نگاه جنسیتی به وی و محدود شدن در حد وسیله‌ای جهت اطفای شهوت و غرایز، بالا کشیده، وی را موجودی آرامش‌بخش و تکامل‌بخش نوع مرد و فرزندان معرفی کرده است.

۲-۲-۴- عنصر اصلی تشکیل و حافظ خانواده

«آن عنصر اصلی تشکیل خانواده، زن است، نه مرد. بدون مرد، ممکن است خانواده‌ای باشد؛ یعنی اگر فرض کنیم در خانواده‌ای، مرد خانواده حضور نداشته باشد، یا از دنیا رفته باشد، زن خانواده اگر عاقل و باتدبیر و خانه‌دار باشد، خانواده را حفظ می‌کند؛ اما اگر زن از خانواده‌ای گرفته شد، مرد نمی‌تواند خانواده را حفظ کند؛ بنابراین، خانواده را زن حفظ می‌کند.

(بیانات در اجتماع زنان خوزستان، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰)

قرآن کریم در آیه ۳۴ سوره مبارکه نساء می‌فرماید: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ...﴾. (مردان، سرپرست و نگهبان زنانند؛ به دلیل برتری‌هایی که خداوند [از نظر نظام اجتماع] برای بعضی نسبت به بعضی دیگر قرار داده و بدلیل انفاق‌هایی که از اموالشان [در مورد زنان] می‌کنند. زنان صالح، زنانی هستند که متواضع‌اند و در غیاب [همسر خود] اسرار و حقوق او را، در مقابل حقوقی که خدا برای آنان قرار داده، حفظ می‌کنند...) این آیه شریفه به توصیف جایگاه زن و مرد در نظام خانواده و تعیین وظایف ایشان پرداخته است.

این آیه، یکی از اوصاف زنان را «حافظات للغيب» بیان می‌کند؛ که عبارت است از حفظ بطن زندگی خانوادگی در غیاب همسران. این در حالی است که مراد توصیف آیه کریمه در مورد مردان به قوامیت، حفظ ظاهر زندگی توسط ایشان با تأمین اقتصاد خانواده و تدبیر امور خارجی خانه است. (طباطبائی، ۱۳۸۶: ۵۴۴/۴) طبیعی است که حفاظت از بطن زندگی غالباً به دلیل ملازم بودن با محیط خانه و نیاز به برخورداری از لطافت و احساسات زنانه، برای مردان

متصور نیست و ایشان را توان انجام چنین امری نیست.

۲-۲-۵- رکن اساسی خانواده

«زن مسلمان، در عائله و وظایفی دارد و آن، همان رکنیت اساسی خانواده و تربیت فرزندان و هدایت و تقویت روحی شوهر است.» (بیانات در اجتماع زنان خوزستان، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰)

در زبان عربی، از مادر تعبیر به «أمّ» می‌شود و در لغت، هر چیزی که سایر چیزها به دنبال آن ضمیمه می‌شود را أمّ می‌گویند. (صاحب بن عباد، ۱۴۱۴: ۴۵۸/۱۰) همچنین أمّ با وجود معانی مختلفی که برای آن مطرح می‌شود، معنای جامعی تحت عنوان مورد قصد و توجه نیز دارد؛ (مصطفوی، ۱۴۰۲: ۱/۱۳۵) بنابراین، اساس مادر در معنای لغوی آن نهفته است.

قرآن کریم هنگام معرفی حضرت عیسیٰ (علیه السلام) به معرفی مادر ایشان پرداخته و می‌فرماید:

﴿مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ﴾ (مائده، ۷۵) (مسیح فرزند مریم، فقط فرستاده [خدا] بود؛ پیش از وی نیز، فرستادگان دیگری بودند. مادرش، زن بسیار راستگویی بود؛ هر دو، غذا می‌خوردند؛ [با این حال، چگونه دعوی الوهیت مسیح و پرستش مریم را دارید؟! بنگر چگونه نشانه را برای آن‌ها آشکار می‌سازیم! سپس بنگر چگونه از حق بازگردانده می‌شوند!)

شیخ طوسی در ذیل این آیه می‌فرماید: توصیف حضرت مریم به صدیقه دو معنا دارد: یا بدان جهت که تصدیق نبوت فرزند خویش را کرد و یا به جهت کثرت صدق و عظمت منزلت ایشان. (طوسی، بی تا: ۶۰۵/۳) بنا بر معنای دوم، بعید به نظر نمی‌رسد که این عظمت و جلالت قدر حضرت مریم در ادامه دادن نور نبوت با ولادت حضرت عیسیٰ (علیه السلام) مؤثر بوده باشد؛ همچنان که بعضی از مفسران این گونه احتمال داده‌اند؛ (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۱۱/۲۷۹)

بنابراین رکن و اساس بودن مادر نسبت به فرزندان و خانواده، در تکوین وجود وی نهفته است.

۲-۲-۶- رسالت مادری

از جمله وظایفی که بر عهده زنان در داخل خانه و خانواده گذاشته شده، مسئله تربیت فرزند است. بهترین روش تربیت فرزند انسان، این است که در آغوش مادر و با استفاده از مهر و محبت او پرورش پیدا کند.

«یکی از وظایف مهم زن، عبارت از این است که فرزند را با عواطف، با تربیت صحیح، با دل‌دادن و رعایت و دقت، آن‌چنان بار بیاورد که این موجود انسانی -چه دختر و چه پسر- وقتی که بزرگ شد، از لحاظ روحی، یک انسان سالم، بدون عقده، بدون گرفتاری، بدون احساس ذلت و بدون بدبختی‌ها و فلاکت‌ها و بلایایی که امروز نسل‌های جوان و نوجوان غربی در اروپا و امریکا به آن گرفتارند، بار آمده باشد.» (بیانات در اجتماع زنان خوزستان، ۱۳۷۵/۱۲/۲۰)

قرآن کریم در آیات گوناگونی به تجلیل و بزرگداشت مقام مادران پرداخته است؛ از جمله در آیه ۱۴ سوره لقمان می‌فرماید: ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَيَّ وَهْنٍ وَفِصَالَهُ فِي غَمَامٍ أَن اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ﴾. (ما به انسان درباره پدر و مادرش سفارش کردیم؛ مادرش او را با ناتوانی روی ناتوانی حمل کرد [به هنگام بارداری هر روز رنج و ناراحتی تازه‌ای را متحمل می‌شد] و دوران شیرخوارگی او در دو سال پایان می‌یابد؛ [آری، به او توصیه کردم] که برای من و برای پدر و مادرت شکر به جا آور که بازگشت [همه شما] به سوی من است!) همچنین در روایات، تعبیری در مورد مقام مادران به کار رفته که این تعبیر در مورد پدران به چشم نمی‌خورد. رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِهِمْ»، (پیمانی و شریعتی، ۱۳۸۶: ۲۱۱/۱) (بهشت زیر قدم‌های مادران است) یا در جایی دیگر می‌فرماید: «من ماتت في حیضها ماتت شهيدة» (محدث نوری، بی تا: ۴۱/۲) (هر زنی در ایام حیض خود بمیرد، در حال شهادت مرده است). و یا می‌فرماید: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَتْ فِي وِلَادَتِهَا حَسْرَتَهَا مَعَ الشُّهَادَةِ». (محدث نوری، بی تا: ۲۱۴/۱۵) (هر زنی در هنگام زایمانش بمیرد، خدا او را با شهدا محشور می‌کند).

دلیل این اهتمام از سوی خدای متعال و نبی مکرم اسلام ﷺ به مقام مادران، عظمت نقش ایشان در تربیت فرزندان و حفظ خانواده است؛ زیرا جامعه سالم بدون برخورداری از خانواده‌هایی سالم، ممکن نیست. آموخته‌های کودک از سن هفت‌سالگی به بعد، مرهون مطالبی است که در هفت سال نخست، در مکتب مادر فراگرفته است؛ بنابراین خط‌مشی

کنونی مادر در آیندهٔ فرزند، سهم اساسی دارد و در این میان، اعتنای مادر به دستورهای دینی از اهمیت خاصی برخوردار است. (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۲۸۱/۱۱)

۲-۳- شاخص‌های اجتماعی

۲-۳-۱- شرکت در میدان‌های علمی، اجتماعی و سازندگی

«ما معتقدیم که زنان در همه جامعه بشری قادرند و باید فرصت پیدا کنند که در حد سهم خود تلاش و مسابقه خویش را در پیشرفت‌های علمی، اجتماعی و سازندگی و اداره این جهان به عهده بگیرند؛ از این جهت میان مرد و زن تفاوتی نیست. اسلام زنان را از شرکت در فعالیت‌های دینی، سیاسی، علمی و فرهنگی منع نمی‌کند.» (بیانات در دیدار خانواده‌های شهدا و ایثارگران و علمای شهرستان گنبد، ۱۳۷۴/۷/۲۷)

قرآن کریم در آیه ۶۲ سوره نور می‌فرماید: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ﴾؛ یعنی مؤمنان راستین کسانی‌اند که هم از نظر عقیده، به خدا و پیامبرش معتقدند و هم از نظر درک مسائل اجتماعی و هوش جمعی، جامعه را خوب می‌شناسند و در مسائل جمعی همواره حضور دارند و منزوی نیستند. مراد از «امر جامع» در آیه، همان مسائل جمعی نظام است؛ مانند نماز جمعه، تظاهرات ضد طغیان و استکبار، حضور در انتخابات، تأیید رهبری و مسئولان اسلامی، تأیید خدمتگزاران راستین، امر به معروف و نهی از منکر جمعی و... .

اطلاق و سیاق آیه و تنقیح مناط آن، زن و مرد را یکجا شامل می‌شود و این حکم را برای هردو لازم می‌شمرد. خداوند می‌فرماید که مؤمنان راستین در هیچ امر جمعی، رهبرشان را تنها نمی‌گذارند و بی‌اجازه او صحنه را ترک نمی‌کنند. (جوادی آملی، ۱۳۹۵: ۲۴۰)

همچنین به شهادت قرآن کریم در آیه ۱۹ سوره مبارکه نساء که می‌فرماید: ﴿...فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُنَّ سَيِّئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا﴾، (...اگر از آن‌ها، [به جهتی] کراهت داشتید، [فوراً] تصمیم به جدایی نگیری! [چه بسا چیزی خوشایند شما نباشد و خداوند خیر فراوانی در آن قرار می‌دهد!]) از افتخارات اسلام، خارج ساختن زن از عضوی طفیلی و

خارج از جامعه انسانی، به عضوی قوام‌بخش و ورودکننده در جامعه است. مسئله‌ای که به شهادت آیه کریمه، مکروه مردان عصر نزول آیه بوده است. (طباطبائی، ۱۳۹۶: ۸۴)

قرآن کریم در بخش دیگری از همین آیه، امر به «معاشرت بمعروف» با زنان می‌کند. علامه طباطبائی در تفسیر این بخش از آیه این‌گونه می‌فرماید:

«معاشرت معروف یعنی اینکه هر فرد از جامعه، جزء مقوم جامعه باشد و دخالتش در تشکیل جامعه برای دستیابی به هدف تعاون و همکاری عمومی، مساوی با دیگران باشد و این تکلیف بر عهده همه افراد باشد که هر یک کاری را که در توان دارد و جامعه نیازمند نتیجه آن است، انجام دهد و مازاد را در اختیار سایر افراد جامعه قرار دهد و در برابر، از مازاد محصول کار دیگران، آنچه لازم دارد بگیرد.» (طباطبائی، ۱۳۹۶: ۱۶۸)

۲-۳-۲- خویشتن‌داری و دوری از تجملات

«زن مسلمانی که الگوی او، فاطمه زهرا یا زینب کبری علیها السلام است در مقابل تجملات، خویشتن‌دار است. اگر زن به فکر تجملات و خوش‌گذرانی‌ها و هوس‌های زودگذر و تسلیم شدن به احساسات بی‌بنیاد و بی‌ریشه باشد، نمی‌تواند آن راه را برود.» (بیانات در دیدار جمعی از پرستاران، ۱۳۷۰/۸/۲۲)

قرآن کریم در آیات ۲۸ و ۲۹ سوره احزاب می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكِ إِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا وَإِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا﴾. (ای پیامبر، به همسرانت بگو: اگر شما زندگی دنیا و زرق و برق آن را می‌خواهید، بیایید با هدیه‌ای شما را بهره‌مند سازم و شما را به طرز نیکویی رها سازم و اگر شما خدا و پیامبرش و سرای آخرت را می‌خواهید، خداوند برای نیکوکاران شما پاداش عظیمی آماده ساخته است.) مفسران تفسیر نمونه در ذیل این آیات این‌گونه آورده‌اند:

«در حقیقت در این چند جمله، تمام پایه‌های ایمان و برنامه‌های مؤمن جمع است؛ از یک سو ایمان و اعتقاد به خدا و پیامبر و روز قیامت و طالب

این اصول بودن و از سوی دیگر در برنامه‌های عملی نیز در صف نیکوکاران و محسنان و محسنات قرار گرفتن؛ لذا تنها اظهار عشق و علاقه به خدا و سرای دیگر و پیامبر کافی نیست؛ برنامه‌های عملی نیز باید با آن هماهنگ باشد و به این ترتیب خداوند تکلیف همسران پیامبر را که باید الگو و اسوه زنان بایمان باشند، برای همیشه روشن ساخت: داشتن زهد و پارسایی و بی‌اعتنایی به زرق و برق و تجملات دنیا و توجه خاص به ایمان و عمل صالح و معنویت؛ اگر چنین هستند و بمانند، مشمول افتخار بزرگ همسری رسول خدا باشند، وگرنه راه خود را در پیش گیرند و از او جدا شوند. گرچه مخاطب در این سخنان، همسران پیامبرند، ولی محتوای آیات و نتیجه آن همگان را شامل می‌شود؛ مخصوصاً کسانی که در مقام رهبری خلق و تأسی مردم قرار گرفته‌اند؛ آن‌ها همیشه بر سر دوراهی قرار دارند؛ یا استفاده از موقعیت ظاهری خویش برای رسیدن به زندگی مرفه مادی و یا تن دادن به محرومیت‌ها برای نیل به رضای خدا و هدایت خلق.» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۷/۲۸۳)

بنابراین طبق این آیه شریفه، زنان مسلمان ایرانی که امروز به‌عنوان الگوی زنان مسلمان جهان، پیشتاز عرصه علم و ایمان و فرهنگ‌اند، به‌حکم این آیه باید دست از زرق و برق و تجملات مادی دنیا برداشته و به‌سوی کارهای مهم‌تری در جهت تعالی خود و جامعه و اسلام قدم بردارند؛ زیرا به‌حکم این آیه شریفه که مبنای این سخن رهبر معظم انقلاب است، به هر مقدار که زنان الگو، به‌سمت دنیا و تجملاتش روند، از خدا و رسولش دور می‌شوند و این دو، دو امر جمع‌ناشدنی است.

۲-۳-۳- مشوق همسران در حمایت از انقلاب

«شما هستید که همسران خودتان را برای ورود به میدان‌های خوب تشویق می‌کنید. بسیاری از زنان، شوهران خود را بهشتی می‌کنند و آن‌ها را از مشکلات دنیا و آخرت نجات می‌دهند.» (بیانات در جمع زنان شهر ارومیه، ۱۳۷۵/۰۶/۲۸)

تاریخ صدر اسلام، مخصوصاً واقعه عظیم عاشورا، شهادت به مشارکت زنان در ابعاد

مختلف وقایع آن دوران می‌دهد. زنان در واقعه کربلا علاوه بر همدلی و همراهی همسرانشان، بعد از شهادت ایشان نیز بازماندگان را تشویق به ادامه جهاد و مبارزه می‌کردند. همکاری زنانی چون طوعه در کوفه با نهضت مسلم بن عقیل و همراهی زنانی چون ام‌وهب و همسر عمرو بن جناده با همسرانشان در میدان مبارزه، از این نمونه‌ها است. حتی برخی زنان چون ام‌وهب نیز بعداً به درجه رفیع شهادت نائل آمدند. همراهی و ایثار خاندان اهل بیت و بنی‌هاشم نیز، چه در واقعه عاشورا و چه در جنگ‌های زمان پیغمبر ﷺ در خور توجه است که این مجال، فرصت پرداختن به آن نیست. (یزدان‌پناه، ۱۳۹۵)

۲-۳-۴- سربازان خط مقدم انقلاب

«خانم‌ها سربازان خط مقدم انقلاب بودند. این به معنای واقعی کلمه است و من به عنوان مبالغه نمی‌گویم؛ که در جریان انقلاب شاهد بودیم که زن در کشور ما سرباز خط مقدم انقلاب باشد. اگر زن‌ها با انقلاب سازگار نبودند و این انقلاب را نمی‌پذیرفتند و به آن باور نداشتند، مطمئناً این انقلاب واقع نمی‌شد.» (بیانات در دیدار جمعی از بانوان پزشک سراسر کشور، ۱۳۶۸/۱۰/۲۶)

تاریخ معاصر ایران اسلامی ما، شاهد این بیان معظم‌له است. فداکاری‌ها و ایثار و از خودگذشتگی‌هایی که زنان در جریان انقلاب اسلامی داشتند، اعم از شرکت در راهپیمایی‌ها، نشر اعلامیه‌ها و مبارزات علیه رژیم ستم‌شاهی از یک طرف و بودن در متن جریان‌ات و اتفاقات قیام و انقلاب اسلامی و همراهی جامعه و همسران خود در این زمینه از طرف دیگر، نقش به‌سزایی در پیروزی انقلاب اسلامی ایفا کرد. امام‌خمینی در تقدیر از مجاهدت زنان مسلمان در انقلاب می‌فرماید:

«...باید بگویم که آن‌ها در صف اول واقع هستند؛ برای اینکه مردها هم از آن‌ها شجاع شدند، از مجاهدت آن‌ها تشجیع شدند. شماها به اسلام خدمت کردید و بعد از این هم إن شاء الله خدمت می‌کنید. شماها مردان و زنان شیر در ایران تربیت می‌کنید. دامن شما دامن عصمت و عفت و عظمت است.»

شماها موظف هستید که اولاد خودتان را خوب تربیت کنید؛ اسلامی تربیت کنید، انسانی تربیت کنید، مجاهد تربیت کنید...» (موسوی خمینی، ۱۳۸۹: ۵۰۱/۶)

۲-۳-۵- حضور فعال اجتماعی

«زن می تواند در میدان های اجتماعی حضور فعال داشته باشد؛ تأثیر گذاری اجتماعی عمیق داشته باشد. امروز زنان کشور ما در بخش های مختلف چنین تأثیر گذاری ای دارند؛ در عین حال حجاب و عفاف وجه تمایز میان زن و مرد، فاصله میان زن و مرد، در معرض سوء استفاده مردان قرار نگرفتن، خود را در حد و سیله التذاذ مردان بیگانه و زیاده طلب پایین نیاوردن و تحقیر نکردن، جزء خصوصیات زن ایرانی و زن مسلمان امروز است.» (بیانات در دیدار مداحان اهل بیت (علیهم السلام)، ۱۳۹۶/۱۲/۱۷)

فعالیت اجتماعی زنان از دید اسلام، نه تنها جایز، بلکه از ضروریات و امور واجب است. از دید گاه اسلام، زنان نیز همچون مردان از حق دخالت در سرنوشت اجتماعی خویش برخوردارند و همچنین می توانند با رعایت موازین شرعی به ایفای نقش اجتماعی بپردازند. در نظام سیاسی اسلام، مردم سالاری به شکل واقعی خود و نه صرف شعار، وجود دارد و بیعت با ولی امر، نمود ظاهری این مردم سالاری است.

قرآن کریم در آیه ۱۲ سوره ممتحنه می فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبِيَعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يَشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعُهُنَّ وَاسْتَعْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنْ اللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾. (ای پیامبر، هنگامی که زنان مؤمن نزد تو آیند و با تو بیعت کنند که چیزی را شریک خدا قرار ندهند، دزدی و زنا نکنند، فرزندان خود را نکشند، تهمت و افترابی پیش دست و پای خود نیاورند و در هیچ کار شایسته ای مخالفت فرمان تو نکنند، با آنها بیعت کن و برای آنان از درگاه خداوند آمرزش بطلب که خداوند آمرزنده و مهربان است!) در این آیه شریف، حدّ اعلاّی فعالیت اجتماعی زنان که مشارکت در امور اجتماعی و سیاسی است، پذیرفته شده

است؛ البته پیش تر اشاره شد که فعالیت اجتماعی زنان تنها به حضور ایشان در جامعه محدود نیست و انجام وظایفی که طبیعت و خلقت بر عهده زنان قرار داده است، خود نیز به نوعی فعالیت اجتماعی ایشان محسوب می شود. به هر حال، در تاریخ اسلام فعالیت های اجتماعی زنان به شکل مشارکت حضوری در جامعه نیز ثبت شده است. (میرخانی، ۱۳۹۸)

۲-۴- شاخص های سیاسی

۲-۴-۱- الگوبودن در جهان

«زنان مسلمان ایرانی در دنیای امروز، رسالتی عظیم بر عهده دارند و به عنوان الگوی زنان جهان باید تعالی خود را در عرصه های مختلف بشری به گوش جهانیان برسانند.» (بیانات در دیدار با خواهران طلبه و فرهنگی قم، ۱۳۷۴/۸/۱۸)

خداوند در آیه ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾، (احزاب، ۲۱) (قطعاً برای شما در رسول خدا، سرمشقی نیکو است) پیامبر اکرم ﷺ را به عنوان الگویی کامل و جامع معرفی می کند. زمخشری درباره آیه دو معنی را در نظر می گیرد: نخست اینکه خود پیامبر اسوه ای حسنه و نیکو، بهترین رهبر و مقتدا است؛ دوم آنکه خود پیامبر، اسوه نیست؛ بلکه در او صفتی وجود دارد که جا دارد مردم در آن صفت به او اقتدا کنند و آن صفت عبارت است از مساوات؛ یعنی اینکه خود را برتر از مردم نمی داند. (زمخشری، بی تا: ۵۳۱/۳)

بنابراین اینکه در بیان رهبر معظم انقلاب، زن به عنوان الگوی جهان معرفی شده است، قطعاً نظر به وجود صفت یا اوصافی در زن مسلمان است که وجود آن صفات، پردازنده الگو در شخصیت زن مسلمان است. لازم به ذکر است که تربیت الگو در سیره ائمه معصومین ﷺ به سه روش ارائه الگو، پردازش الگو و الگوزدایی صورت پذیرفته و در هر سه روش، شواهدی در سخنان گهربار آن بزرگواران وجود دارد. (زرسان، پاییز و زمستان ۱۳۹۶)

رهبر معظم انقلاب در این بیان خود، از روش پردازش الگو بهره جسته اند که شواهد فراوانی در احادیث معصومین ﷺ دارد. به عنوان نمونه، امام صادق (علیه السلام) می فرمایند: «کونوا دعاة الناس بغير ألسنتكم ليروا منكم الورع والاجتهاد والصلاة والخير فإن ذلك داعية». امام در این فرمایش خود، عمل انسان یعنی تقوای عملی، تلاش و کوشش و کارهای خیر را هدایتگر

دانسته و می‌فرماید: با غیر زبان، مردم را به سوی حق دعوت کنید. (کلینی، ۱۳۳۸: ۸۳/۲)

اکنون باید دید وجود چه صفتی در زنان مسلمان، موجب ارائه ایشان به عنوان الگوی جهانیان می‌شود. خداوند در قرآن کریم خطاب به زنان نبی مکرم اسلام ﷺ می‌فرماید: ﴿يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ...﴾. (احزاب، ۳۲) (ای زنان پیامبر، شما چون زنان دیگر نیستید، اگر تقوا پیشه کنید). علامه طباطبائی در ذیل تفسیر این آیه می‌فرماید: «با توجه به اینکه آیه در خطاب به همسران پیامبر است و در ادامه، تکالیفی را متوجه همسران ایشان می‌کند که مشترک بین ایشان و سایر زنان است، پس آوردن جمله «شما مثل سایر زنان نیستید» از باب تأکید است و از جهت تأکید تکالیف بر ایشان است.» (طباطبائی، ۱۳۸۶: ۳۰۸/۱۶)

با بیان علامه در تفسیر این آیه، نتیجه می‌گیریم که زن مسلمان در صورت رعایت تقوای الهی و ملازم‌بودن با جانب کمال و ارزش انسانی، نه تنها با زن غیرمسلمان متفاوت است، بلکه الگو و اسوه آنان است.

۲-۴-۲- تأثیر گذاری در دنیا

«اگر جامعه اسلامی بتواند زنان را با الگوهای اسلامی تربیت کند، یعنی الگوی زهرایی (علیها السلام) و الگوی زینبی (علیها السلام) زنان بزرگ، زنان با عظمت، زنانی که می‌توانند دنیا و تاریخی را تحت تأثیر خود قرار دهند؛ آن وقت زن به مقام حقیقی خود نائل آمده است.» (بیانات در دیدار جمعی از زنان، ۱۳۷۶/۰۷/۳۰)

قرآن کریم در آیات متعدد و در مقاطع مختلف تاریخی، از سهم زنان، با تجلیل و عظمت یاد می‌فرماید. به عنوان نمونه، در قیام حضرت موسی (علیه السلام) مادر ایشان سهم بسزایی دارند و قرآن کریم نیز در بیان نهضت حضرت موسی به مادر ایشان نگاه ویژه‌ای دارد. قرآن کریم در آیات ۷ سوره قصص و همچنین ۳۸ و ۳۹ سوره طه، از وحی تکوینی خداوند به ایشان، پیوند قلبی او با خدا، دستور شیردادن و در صورت هراس، فرمان به دریا انداختن حضرت موسی به ایشان خبر می‌دهد؛ در حالی که آن حضرت، پدر و جد پدری نیز داشته ولی از آنان در این رخداد ملکوتی سخنی نیست.

همچنین قرآن کریم ذکر داستان حضرت عیسی را از اوصاف مادر ایشان آغاز می کند و سخن را از چگونگی به دنیا آمدن او (حضرت مریم) آغاز می کند (آل عمران، ۳۵ و ۳۶) تا جایی که افزون بر پذیرفته شدن عبادت ایشان در درگاه خدا، گوهر ذات ایشان نیز مورد قبول الهی واقع می شود (آل عمران، ۳۷) و در نهایت، این بانو به دلیل نبودن کفو برایش، نبی خدا را بدون پدر و به اذن الهی به دنیا می آورد. (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۲۷۶/۱۱)

هدف قرآن کریم از ذکر این نقل های تاریخی با محوریت زنان، توجه به نقش زن مجهز به صلاح ایمان و ولایت مداری در ایفای نقش تاریخی و اثرگذاری بر تاریخ است. حضرت زهرا و حضرت زینب (علیها السلام) نیز در دو شاهراه اصلی تاریخ که هدایت بشریت مرهون زحمات ایشان است، با صلاح ایمان و ولایت مداری به ایفای این نقش پرداختند؛ حضرت زهرا در جریان فدک و حضرت زینب در جریان عاشورا افتخار آفریدند و بشریت را از ابتدا تا انتها مدیون و وام دار خویش ساختند.

۲-۴-۳- پیش گامی در میدان مجاهده و مبارزه

«زن مسلمان باید در راه فرزاندگی، حلم و در راه خودسازی معنوی و اخلاقی تلاش کند؛ در میدان جهاد و مبارزه پیش قدم باشد.» (بیانات در دیدار جمعی از زنان، ۱۳۷۱/۰۹/۲۵)

رهبر معظم انقلاب در کتاب هم‌زمان حسین، جهاد را این گونه تعریف می کند: «پس اگر بخواهیم معنای جهاد را درست تشریح کنیم، درست بفهمیم، باید بگوییم جهاد به طور مطلق یعنی درگیری و مبارزه با قدرت های ارتجاعی ضد تعالی و تکامل انسانی - یعنی ضد اسلام و ضد قرآن - هر جور که با این ها درگیری کردید، این در اسلام اسمش جهاد است.» (حسینی خامنه ای، ۱۳۹۷: ۱۱۱)

بنابراین با توجه به این تعریف و تعبیر جهاد در بیان ایشان، جهاد زن و پیشروی وی در میدان جهاد، همان عمل به دستورات و تکالیف دین اسلام است. دستورات و تکالیفی که درست نقطه مقابل قدرت های ارتجاعی است؛ زیرا به گواهی تاریخ، نظام سلطه و غرب هر گاه اراده از بین بردن تمدنی را کرد، زنان آن تمدن و جامعه را از تعالی انسانی باز نگه داشت و بر جنسیت ایشان در مقابل انسانیت و تعالی انسانی، تأکید و تبلیغ کرد.

۲-۴-۴- پیشتازی در میدان علم و فرهنگ

«زنان مسلمان ما باید بدانند که امروز حافظ سنگر ارزش‌های اسلامی در برابر وضع جاهل دنیای غرب هستند و باید در پرورش اسلامی و پیشتاز شدن در میدان علم، فرهنگ، سیاست و اقتصاد از حصار مستحکم فرهنگ اسلامی محافظت کنند.» (دیدار جمعی از پرستاران با رهبر انقلاب در سالروز میلاد حضرت زینب، ۱۳۷۰/۰۸/۲۲)

حضرت آیت‌الله جوادی آملی در کتاب حق و تکلیف در ذیل بحث حق تعالی زن در پرتو احکام می‌نویسند:

«زن در اسلام برای تعالی و ارتقای معنوی موظف به همه وظایفی است که مرد برای ارتقای مدارج برتر به آن مکلف شده است؛ در ایمان، عبادات، اخلاق، معاملات و سایر احکام و حقوق شرعی، زن با مرد برابر است: ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَ بِالْمَعْرُوفِ﴾؛ (بقره، ۲۲۸) مگر در مواردی که بر اساس طبع و فطرت انسانی، جنس زن و مرد متفاوت باشد و بنا به اقتضای طبع، اسلام، موردی را برای زن استثنا کرده باشد؛ مانند عدم وجوب نماز و روزه در ایام معین، یا عدم حضور در جهاد و...؛ اما در آنچه مربوط به حقوق انسانی و ارزش‌هاست، بین زن و مرد فرقی نیست؛ چنان که قرآن در این باره صراحت دارد (احزاب، ۳۵)... اگر زنان در جامعه، به تکالیف خویش بی‌اعتنا بوده و در جهل و نادانی به سر برند، مردان آن جامعه، شیر جهالت و گمنامی را خورده و به انحطاط کشیده خواهند شد. در تعالیم آسمانی اسلام، همه تکالیف و حقوق زن در راستای کمالات معنوی و انسانی او تنظیم شده است و با آنچه فرهنگ‌ها و تمدن‌های دنیای مادی گرا تبلیغ می‌کنند، تعارض و شکاف عمیق دارد. زن در اسلام به‌عنوان انسانی در کنار مرد مطرح است؛ نه ابزار جنسی در دست او. غالب فرهنگ‌ها در صدد برجسته‌نمودن جنسیت او هستند؛ اما اسلام در مقام برجسته‌کردن انسانیت او است. از نگاه اجتماعی اسلام، زن به‌عنوان یک انسان در جامعه ظاهر می‌شود و به تکالیف اجتماعی خود جامعه عمل

می‌پوشاند؛ نه به‌عنوان جنس مخالف مرد. زنی که تمام تلاش خود را به کار می‌گیرد تا با عشوه‌گری و جلوه‌نمایی خاص در جامعه ظاهر شود و جنسیت خود را در مقابل مرد نشان داده و در ضمن کار آن نیز کار و مسئولیت خود را انجام دهد، او انسانیت خود را فدای جنسیت کرده است. اسلام خواسته است که زن با انجام وظایف و استیفای حقوق، به مقام انسانی خویش نائل شود؛ نه اینکه دست به اموری زند که مرد او را به‌عنوان جنس و متاع زیبا که انسانیت او را تحت الشعاع قرار داده، مشاهده کند؛ بنابراین مسئولیت‌پذیری زن در مقابل قوانین و احکام الهی موجب ارتقای مقام انسانی اوست؛ نه باعث ارضای لجام گسیخته امیال نفسانی مردان. (جوادی آملی، ۱۳۹۷: ۳۱۵)

۲-۴-۵- استقلال هویتی و فرهنگی

«امروز پرچم استقلال هویتی و فرهنگی زنان در دست زنان ایرانی است؛ امروز بانوان ایرانی با حفظ حجاب، استقلال هویتی خودشان و استقلال فرهنگی خودشان را دارند اعلام می‌کنند و به دنیا صادر می‌کنند.» (بیانات در دیدار مداحان اهل بیت (علیهم‌السلام)، ۱۳۹۶/۱۲/۱۷)

زن مسلمان با حفظ عفت و حیای ذاتی خویش، در مسیر استقلال هویتی و فرهنگی کشور خویش قدم می‌گذارد. قرآن کریم در آیه ۴۹ سوره بقره می‌فرماید: ﴿وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يَدَّبْحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكَ لَكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ﴾. عبارت «یستحیون نساءکم» ممکن است، هم به‌معنای زنده‌نگه‌داشتن زنان باشد و هم به‌معنای بی‌حیا کردن زنان باشد. (طباطبائی، ۱۳۸۶: ۲۸۶/۱)

بنابراین فرعونیان در شکست بنی اسرائیل از حربه فرهنگی با گرفتن حیا و عفت از زنان اقدام کردند. در طول تاریخ مسلمانان نیز هر کجا شکستی برای ایشان از سوی دشمنان حاصل شده، این حربه استفاده شده است. تاریخ شکست مسلمانان در سرزمین اندلس، نمونه بارز این مسئله است. (جیوسی سلمی، ۱۳۸۰)

نتیجه‌گیری

۱. شاخص‌های نظریهٔ انتظار در دیدگاه رهبر معظم انقلاب، عبارت است از: فعال بودن، انقلابی و جهادی بودن، جامعیت در تمام ابعاد زندگی و اعتدالی بودن.
  ۲. این نظریه در دیدگاه ایشان بر اعتقاد به توحید و امید به آینده مبتنی است.
  ۳. با توجه به دیدگاه ایشان در این مسئله، منتظران در عصر ظهور می‌بایست با اعتقاد به توحید و امید به آینده به ایفای نقش فعال و جهادی، همراه با سعهٔ مفهومی‌ای که از نظر ایشان بیان شد، بپردازند و در این ایفای نقش، برای خود، فاعلیت و علیت در ظهور منجی قائل نباشند؛ به بیان دیگر هدف، انجام وظیفه با امید به تعجیل در ظهور منجی باشد.
  ۴. زنان نیز به دلیل دیدگاه انسان‌محور و فارغ از جنسیت اسلام به زن و مرد از این قاعده مستثنا نیستند و ایشان نیز باید در مقام انتظار با اعتقاد به توحید و امید به آینده به ایفای نقش فعال و وظیفه‌مدار بپردازند.
  ۵. فقط حیطة ایفای نقش زنان در جامعه منتظر، با مردان متفاوت است. زنان مسلمان در جامعه منتظر در تمام ابعاد وجودی خویش به رشد و تکامل رسیده و به ایفای نقش می‌پردازند.
  ۶. محدودیت و محجوریت زن مسلمان در دیدگاه رهبر معظم انقلاب معنایی ندارد؛ اما حدود وظایفی که دین اسلام برای زن قائل است، لازم‌الاجرا و محترم است.
  ۷. ایشان با دید وسیع و کلان خویش به نقش زن مسلمان در جامعهٔ اسلامی می‌نگرند و در واقع نظر ایشان در این زمینه، همان نظر اسلام است که با پرهیز از هرگونه نگاه تعصب‌آمیز و سلیقه‌ای و برخورداری از ویژگی جامع‌الاطراف بودن، بدیع می‌نماید.
- در پایان، ذکر این نکته لازم است که شاخص‌های زن مسلمان که در واقع همان وظایف زن منتظر از دیدگاه ایشان است، قابلیت طرح و اجرا در حیطه‌های مختلف فرهنگی، حقوقی، آموزشی و اجرایی را دارد و در واقع، سند کلان و بالادستی نظام اسلامی در مورد زنان است.

فهرست منابع

* قرآن کریم.

* نهج البلاغه.

کتاب‌ها:

۱. پیمانی، عبدالرسول و شریعتی، محمدامین، ۱۳۸۶، نهج الفصاحه، چ ۶، بی‌جا: خاتم الأنبياء.
۲. جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۹۱، تفسیر تسنیم، چ ۵، قم: اسراء.
۳. -----، ۱۳۹۷، حق و تکلیف، چ ۱، قم: اسراء.
۴. -----، ۱۳۹۵، زن در آینه جمال و جلال، چ ۲۶، قم: اسراء.
۵. جیوسی سلمی، خضراء، ۱۳۸۰، میراث اسپانیایی مسلمان، ترجمه عبدالله عظیمایی، تهران: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی.
۶. حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، ۱۳۹۲، طرح کلی اندیشه اسلامی، قم: مؤسسه ایمان جهادی.
۷. -----، ۱۳۹۷، هم‌زمان حسین (علیه السلام) چ ۲، تهران: انقلاب اسلامی.
۸. الراغب الاصفهانی، ۱۳۹۰، مفردات ألفاظ القرآن الکریم، ترجمه حسین خداپرست، چ ۴، قم: نوید اسلام.
۹. الزمخشری، بی‌تا، الکشاف عن غوامض تنزیل القرآن، قم: نهج البلاغه.
۱۰. زیبایی‌نژاد، محمدرضا و سبحانی، محمدتقی، ۱۳۷۹، درآمدی بر نظام شخصیت زن در اسلام، قم: مرکز تحقیقات زن و خانواده.
۱۱. صاحب بن عباد، کافی الکفاه، ۱۴۱۴، المحيط فی اللغه، بی‌جا: عالم‌الکتاب.
۱۲. صادقی، هادی، ۱۳۹۱، جنسیت و نفس، قم: هاجر.
۱۳. الصدوق، محمد بن علی، ۱۴۱۷، آمالی، قم: مؤسسه البعثه.

۱۴. طباطبائی، سید محمدحسین، ۱۳۸۶، ترجمه تفسیر المیزان، چ ۲، تهران: محمدی.
۱۵. -----، ۱۳۹۶، زن در قرآن، چ ۲، قم: هاجر.
۱۶. طوسی (شیخ)، بی تا، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت: إحياء التراث العربی.
۱۷. الغزالی، محمد، بی تا، احياء العلوم، بی جا: دار الكتاب العربی.
۱۸. فرکلاف، نورمن، ۱۳۷۹، تحلیل انتقادی گفتمان، ترجمه فاطمه شایسته پیران، شعبانعلی بهرام پور و دیگران، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
۱۹. قزوینی، سید محمد کاظم، ۱۳۹۰، زندگانی حضرت زینب علیها السلام از ولادت تا شهادت، چ ۳، تهران: مهر یاس شمیم.
۲۰. الکلینی (ثقة الإسلام)، ۱۳۳۸، الأصول الکافی، چ ۳، تهران: دار الکتب الإسلامیه.
۲۱. مجلسی (علامه)، ۱۴۰۳، بحار الأنوار، بیروت: دار الإحياء التراث العربی.
۲۲. مصطفوی، حسن، ۱۴۰۲، التحقیق فی کلمات القرآن، بی جا: مرکز الكتاب للترجمه و النشر.
۲۳. مطهری، مرتضی، ۱۳۸۵، نظام حقوق زن در اسلام، چ ۴۴، تهران: صدرا.
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۴، تفسیر نمونه، چ ۳۲، تهران: دار الکتب الإسلامیه.
۲۵. موسوی خمینی، سید روح الله، ۱۳۸۹، صحیفه امام، چ ۵، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۲۶. نجفی، حسین بستان، ۱۳۹۰، اسلام و جامعه‌شناسی خانواده، چ ۵، بی جا: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۲۷. النوری، الشیخ حسین، بی تا، مستدرک الوسائل، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث.
۲۸. یزدان پناه، زهره، ۱۳۹۵، زنان عاشورایی، بی جا: هلال.

مقاله‌ها:

۲۹. زرسازان، عاطفه، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، «جستاری در تربیت دینی با تأکید بر روش الگویی سیره رضوی»، علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، س ۵، ش ۹.
۳۰. دیرباز، عسگر و وفایی صدر، فاطمه، تابستان ۱۳۹۴، «بازنگری مبانی فکری کلامی الگوهای اجتماعی زن»، مطالعات راهبردی، س ۱۷، ش ۶۸.